Een verhaal snijdt pas hout wanneer het 'ethos' vertoont.

Albert Helman: dwarsliggende indiaan

Op 10 juli 1996 overleed Albert Helman, de nestor van de Nederlands-Caribische literatuur. Hij werd drieënnegentig jaar, publiceerde een enorm en veelzijdig oeuvre en was nog op hoge leeftijd productief. In 'Kijk vreesloos in de spiegel; Albert Helman 1903-1996' blikt Michiel van Kempen in zes essays terug op deze veelzijdige figuur en legt hij de persoon en het werk op de weegschaal, waarbij hij bewondering èn kritiek beide laat spreken. Het resultaat van Van Kempens nauwgezette afweging slaat uiteindelijk naar de positieve kant door - maar dat beeld van een weegschaal is wel erg kruideniersachtig en daarom slecht in verband te brengen met Van Kempens schrijfstijl. Bovendien was Lodewijk Lichtveld geen weegschaal maar een schorpioen, een gegeven waar Van Kempen nogal waarde aan hecht en conclusies aan verbindt.

Door Wim Rutgers

Michiel van Kempens boek nodigt uit om over een aantal principiële zaken aangaande de Nederlands-Caribische literatuur tot een standpuntbepaling te komen. Daarbij zal ik twee aspecten naar voren halen: Helmans idee van een alzijdige Renaissancemens die hij zo graag wilde zijn, èn Helmans principiële positie van dwarsligger, de geest die altijd ontkent.

Lou Lichtveld was een veelzijdig mens. De linguïst in hem kreeg in 1962 een Amsterdams eredoctoraat voor zijn studies naar creooltalen. Hij had slechts korte tijd Nederlands gestudeerd. Toen hij voor een tentamen een onvoldoende kreeg, maakte hij ruzie met zijn prof en zegde hij de studie vaarwel. Toch sprak hij acht talen.

De schrijver en vertaler Albert Helman publiceerde over van alles en nog wat: historisch en antropologisch werk met wetenschappelijke pretentie én journalistiek werk. Maar in feite ging zijn grootste belangstelling naar de muziek uit; hij was zowel verdienstelijk componist als muziekcriticus.
Op jonge leeftijd was Lou Lichtveld naar Nederland getrokken. Hij was in Spanje tijdens de Burgeroorlog. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog die hij in Nederland meemaakte, keerde hij naar zijn vaderland terug. In Suriname werd hij Minister van Onderwijs en Gezondheidszorg. Maar dat was voor slechts korte tijd en liep op een hevig conflict uit, waarna Lichtveld de eer aan zich zelf hield en aftrad. Hij werd Voorzitter van de Rekenkamer, directeur van het Bureau Volkslectuur en ontpopte zich als energiek organisator op Surinaams sociaal-cultureel gebied. In de grote wereld daarbuiten was hij kosmopoliet: hij woonde in Spanje, Mexico, Washington en Tobago. En over al die landen van inwoning schreef en publiceerde hij. Suriname stond nogal wantrouwig tegenover een dergelijke werkkracht en veelzijdigheid. Michiel van Kempen concludeert dan ook dat juist in de verscheidenheid van zijn activiteiten Helman zijn eigen persoonlijkheid recht heeft gedaan - en dat dat pas laat werd onderkend.
Helman streefde naar variatie en het is dan ook geen wonder dat hij in 1977 de veelzijdigheid van de Curaçaose Chris Engels / Luc Tournier bewonderend benadrukte door deze te karakteriseren als een 'Caribische octopus'. In een uitgebreide bijdrage aan 'Luc Tournier 70' schetst Albert Helman diens veelzijdige activiteiten als een 'aartsdilettant' die zich kenmerkt door onwil tot specialisme, onvermogen tot complete overgave aan één scherpomlijnd doel en een onverwoestbaar enthousiasme voor steeds weer iets nieuws. Hij rekent Tournier tot de 'polyfielen', van wie echter slechts zelden iemand zich tot ware duizendkunstenaar ontpopt.
Albert Helmans generatiegenoot Cola Debrot (1902-1981) bezat ook dit universeel kosmopolitische, maar anders dan de bewondering voor Tournier betrachtte Helman enige reserve voor Debrot. Albert Helman noemt gouverneur N. Debrot in zijn stuk over dokter Chris Engels een 'pseudo-koningin' en op het Cola Debrotsymposium dat in 1986 aan de UNA werd gehouden en waar Helman sprak, noemde hij Debrot een man die de hele aardbol als zijn land heeft leren erkennen. Maar de veelzijdigheid als arts, schrijver en staatsman werd eerder tot zijn nadeel en vloek dan tot zegen, omdat Debrots creativiteit volgens Helman sterk onder de politieke functie heeft geleden. En dat in tegenstelling tot Helman zelf omdat hij zijn creativiteit onder alle omstandigheden wist te bewaren.
Helmans literaire veelzijdigheid - hij schreef over al die landen waar hij woonde - bracht de nationalisten in zijn vaderland tot wanhoop. Een Surinaamse schrijver hoort immers over Suriname en niets dan dat te schrijven! Was Albert Helman eigenlijk wel een Surinaamse auteur? Zelf zei hij steeds dat hij een Nederlandse schrijver was, want hij ging uit van taalcriterium: ik gebruik het Nederlands en ben daarom een Nederlandse schrijver. Albert Helman had een grote hekel aan indelingen met de daarbij horende scheidingsmuurtjes en begrenzingen. Met apodictische uitspraken als 'nationale letterkunde bestaat niet' en 'iedereen mag over alles schrijven en zich met alles bemoeien' zette Helman zich af tegen de bekrompen gedachte dat alleen ezels over ezels mogen schrijven en oordelen - of dat alleen Surinaamse critici over Surinaamse literatuur kunnen en mogen oordelen.
Johan van de Walle kon in 'Klein Venetië, Curaçao in vroeger dagen' (1992) zo mooi de Caribische Zee vergelijken met de Middellandse Zee en de Caribische mens als een renaissancistische uomo universale, van welk verschijnsel Albert Helman de laatste zou zijn, zoals Michiel van Kempen in zijn studie schrijft. Maar dan wijs ik toch op de Arubaanse Padu Lampe die de laatste tijd geëerd wordt als de Vader van de Arubaanse Cultuur en die ook muziek, schilderkunst, schrijverij en filosofische onder-

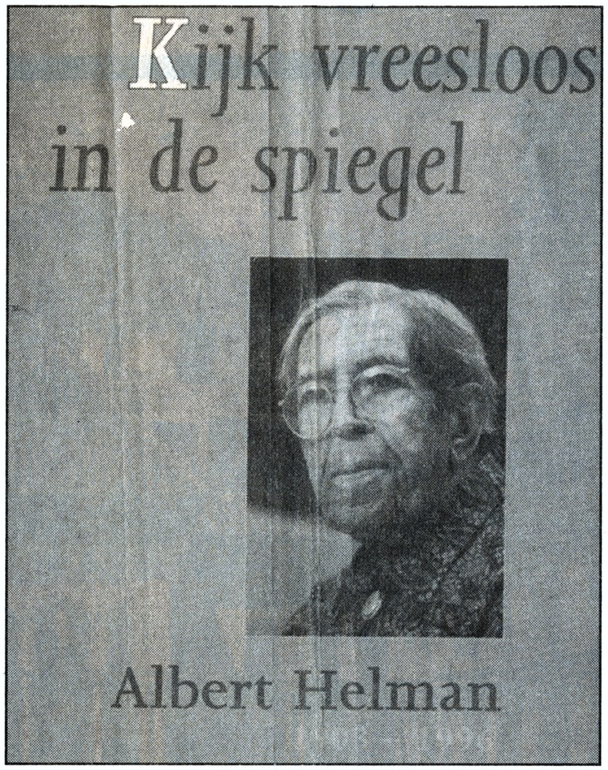

werpen niet schuwt. De Bonairiaanse Arubaan Hubert Booi leerde zichzelf Russisch, is kenner van het Papiamento, schrijft verhalen, gedichten, toneelstukken en musicals, schildert, en treedt met veel verve op als declamator èn presentator. Zo heeft Bonaire zijn Frans Booi voortgebracht. Het genus van de ware amateur die veelzijdig rondliefhebbert in de positieve zin van het woord is bij ons nog niet uitgestorven. Weliswaar koos Helman zich een veel groter podium en auditorium dan de zoëven genoemden, en we praten hier niet over niveau- en kwaliteitsverschillen, want de fundamentele levenshouding van het streven naar veel- zo niet alzijdigheid is hetzelfde.
Een tweede kenmerk van Helmans levenshouding is zijn principiële dwarsliggerij die op elk gebied de grote tegenspreker wilde zijn - en was. Dat uitte zich met name in zijn voortdurende haat-liefde verhouding met Suriname en Nederland beide. Zo werd de ruzie- en herrieschopper die alle denkbare heilige huisjes omverhaalt de eenzaamheid van de querulant deel, maar Helman was ook de bruggenbouwer tussen talen en culturen.

De documentatie van Michiel van Kempen is verbluffend, maar de vracht van feiten is zodanig gedoseerd dat 'Kijk vreesloos in de spiegel' een persoonlijk document werd. Michiel van Kempen houdt het beknopt en had wat mij betreft een aantal zaken die nu slechts zijn aangestipt wat verder mogen uitwerken. Of lijk ik nu op een persoon die de taart lekker vindt en daarom een groter stuk wil met de kans zich de taart tegen te eten?
In enkele gevallen is Michiel van Kempen echter zeer detaillistisch. Zo gaat hij pagina's lang in op Eddy van der Hilsts negatieve Helman-oordeel. Hij schrijft daarentegen niets over de dissertatie van Duttenhofer, noch over de mening van Jan Voorhoeve over Helman en diens kennis van het Sranan Tongo. Dat had het oordeel perspectief verschaft. In dit voorbeeld geeft Michiel van Kempen te veel voor de lezer als buitenstaander en te weinig voor de insider om aan elk van beide groepen een genuanceerd oordeel mogelijk te maken.

Een tweede kritiekpunt op deze essays is dat er te weinig aandacht is voor Helmans poëzie. In zijn grote 'Spiegel van de Surinaamse literatuur' nam Van Kempen van Helman maar drie gedichten op, wat in verhouding tot diverse andere dichters veel te weinig was. Ook nu schenkt Van Kempen nauwelijks enige aandacht aan Helmans poëzie en dan nog is het oordeel negatief, want hij zegt van Helmans poëzie dat ze meestal te cerebraal, soms te sentimenteel en vaak te klassiek is. En voor dit negatieve oordeel heeft hij nog geen halve bladzijde oftewel nog geen half procent van het totaal aantal bedrukte pagina's van zijn boek over; dat is wel erg kort door de bocht.
In het vijfde essay dat het meest uitgebreide is van de bundel schetst Michiel van Kempen in grote lijnen de Helman-receptie in Suriname. Jonge Surinaamse auteurs verzetten zich veelal fel tegen Helman. Leo Henri Ferrier noteert in zijn debuutroman 'Atman' dat Helman als een Hollander schrijft over Suriname, de journalist-schrijver Jozef Slagveer dicht over Corly Verlooghen (Rudy Bedacht) en Albert Helman als Alcobert Helverlogenman, en rekent het duo tot die Surinaamse dichters die geen positieve bijdrage geleverd hebben aan de Surinaamse literatuur omdat ze behoren tot de zwarte koloniale elite. Dit zijn twee stemmen uit een veel groter koor. Michiel van Kempen verdedigt Helman en valt het 'ambtenarenjargon' van de critici aan. Ik kan het roerend met Michiel van Kempen eens zijn in zijn kritiek dat dit soort definities altijd als uitsluitingsmechanismen gehanteerd worden. Ze zijn voorbeelden van exclusief denken, niet van een veel positievere inclusiviteit. Waarom zijn we zo geneigd auteurs en hun literaire werken buiten de deur te houden in plaats van ze binnen te halen?
Overigens is deze passage in Van Kempens boek wel opmerkenswaardig omdat hij zelf tien jaar eerder in zijn eigen definitie in 'De Surinaamse literatuur, 1970-1985, een documentatie' (1987) een historisch gefundeerd bewustzijn van te horen tot Suriname en een bijdrage aan de uitbouw van het Surinaamse cultuurgoed eiste.
Het lijkt erop dat Michiel van Kempen hier eigen jeugdzonden aan het bestrijden is. Dat is gezond.
De vadermoord die de jongere generatie van Surinaamse auteurs op Helman pleegde, heeft de Antilliaanse auteur ten opzichte van Cola Debrot als veel minder noodzakelijk gevoeld. Toen Debrot enkele jaren na zijn dood plotseling aandacht kreeg met een uitgebreide tentoonstelling in het Haagse Letterkundige Museum en op de Antilliaanse eilanden, en een symposium, gebruikte de Amigoe de metafoor van de 'Cangrew di Hulanda' die na zijn dood schoonheid verwerft en dan pas gewaardeerd wordt: despues di mi morto buniteza. Cola Debrot kreeg niet alleen een buste, maar ook een tweedelige biografie van bijna duizend bladzijden door Jaap Oversteegen en zijn Verzameld Werk werd in zeven delen herdrukt. Of Michiel van Kempens boek de opmaat zal betekenen voor meer Surinaamse aandacht voor Albert Helman?
Ik denk het niet, omdat in Suriname het Helman niet zo gauw vergeven zal worden dat hij land en volk zo dikwijls zo ongenadig kritiseerde. Michiel van Kempen zélf concludeert Albert Helman citerend: "Helaas wordt in Suriname op verongelijkte toon elke genuanceerde opmerking vanuit het buitenland onmiddellijk doodgemept. Men sluit al op voorhand de oren en slaat zichzelf op de borst omdat men pinaart, omdat men het zo beroerd heeft. Een martelaarschap bij wijze van zelfhandhaving, tegen elke gezonde logica in. Ik weet zeker dat Helman zich juist dááraan altijd geweldig gestoord heeft."
Michiel van Kempen vindt Helmans grootheid in diens eigenzinnige geest die zich verzette tegen elke inperking van zijn vrijheid, én in zijn afkeer van elk chauvinisme dat fungeert als domhoudend nationalisme, in de levenshouding die tegen de stroom durfde op te roeien als een altijd weer dwarsliggende Indiaan.

Michiel van Kempen: Kijk vreesloos in de spiegel; Albert Helman 1903-1996
Haarlem: In de Knipscheer
1998 125 pagina's
ISBN 90 6252 457 6